

Könyvszemle

SIPOS JÚLIA GONDOZÁSÁBAN

220 FELETT

Byron (a magyar fordításban Byron helyett Wilhelm a villanykörte neve), a halhatatlan villanykörte semmit sem tudott arról, hogy miatta talán emberek millióinak élete változhat meg. Csak akkor kezdett gyanakodni, amikor a Phoebus csoport egyik tagja vizsgálatnak vetette alá törékeny testét: a szervezet feladata az volt, hogy kontrollálják a nagy villanykörtegyártó cégek fejlesztéseit egy közös, nemes cél érdekében, ami a fogyasztás serkentése. Ezt úgy érték el, hogy a korábbi 2000 órától 1000 órára csökkentették a villanykörték élettartamát azáltal, hogy az elavulást segítő silányabb minőségű anyagokkal dolgoztak, vagy egyszerűen kevésbé hatékony technológiákat használtak. Bár a történet Thomas Pynchon 1973-as *Súlyszivárvány* című kultikus könyvének rövid része, és ez gyanakvásra adhat okot, ez esetben azonban, legalábbis a Phoebusra vonatkozó részek valóban megtörténtek. Az úgynevezett tervezett elavulás legkorábbi példája a villanykörte-konteo, ami a világgazdaságot serkentő-gyorsító hadművelet volt a tartós, minőségi fogyasztási cikkek ellen. A helyzet azonban azóta sem javult: elég az Apple bejelentésére gondolni, amiben elismerték, hogy direkt lassítják régebbi termékeiket, ezáltal kényszerítve rá a fogyasztókat az újabb, drágább műszaki cikkek megvásárlására. A társadalmi gyorsulásról és ezzel együtt a technológia fejlődéséről való elmélkedés napjainkban a tudományos és a hétköznapi diskurzusnak egyaránt meghatározó része. Hogy ez a két fogalom általában összekapcsolódik, annak azonban már egyáltalán nem triviális a magyarázata. Gyorsulnak-e a mindennapok, van-e a társadalomnak tempója, és ha igen, akkor változott-e radikálisan a 20. és a 21. században? Milyen szerepet játszik mindebben a technológia, és morálisan terhelhet-e felelősség technológiai vívmányokat?

Horváth Márk és Lovász Ádám *Felbomlás és dromokrácia* című könyvükben az említett kérdések mélyebb megértéséhez nyújtanak segítséget. A kötet módszertana az elsöre rémisztőnek tűnő fejezetcímek ellenére racionális és könnyen követhető: kronológikus áttekintését adják azoknak az elméleteknek, amelyek a gyorsulást a társadalom egészére kiható, totális metajelenségként értelmezik. „Ahhoz, hogy egy gondolkodót a gyorsulásdiskurzus vagy gyorsulásparadigma részének tekintsünk, nem elégséges, hogy az adott szerző

foglalkozzon gyorsulással, vagy regisztrálja annak jelenlétét a társadalom életében. Kizárólag azon társadalomelméleti gondolkodókat és szociológusokat soroljuk ide, akik a társadalom valamennyi aspektusára kiható, ökológiai tényezőként veszik számításba a gyorsulást” (13–14.). A különböző, egymásnak nemritkán ellentmondó elméletek közös vonása az az implicit premissza, hogy a társadalomnak mikro- és makroszinten is van megragadható tempója, ami adott időben érzékelhető és értékelhető is. Ez jelenti a korszellem adott társadalmi klímáját, vagyis a mindennapi élet tempóját egyfelől, és kevésbé absztrakt, mérhető jelenségek ritmusát másfelől. Míg az előbbi néha már metafizikai kérdésként kezeli a témát, utóbbi konkrétabb, például az anyagi kultúra kutatásához hasonló esettanulmányokon keresztül vizsgálja a gyorsulást.

Ilyen a könyv első fejezetében tárgyalt témák többsége is. A kronologikus szervezőelvű kötet a 18. század végétől kezdődő luddita mozgalmakkal vezeti be a témát. Az iparosodott Angliában megkezdődő gépiesítés miatt tömegek maradtak munka nélkül, ezért a munkásmozgalom zavargásokat szervezett, és a gyárak megsemmisítését tűzte ki célul. A sebesség növelése ekkoriban a termelés kapacitásának és hatékonyságának növelését jelentette tehát, ami azonban együtt járt bizonyos emberi munkafeladatok gépekkel való helyettesítésével is. Ez a gyorsítás ráadásul egy időben történt egy konkrétabb, mérhető jelenséggel, a vasúti közlekedés elterjedésével, ami lényegesen átformálta a térről és időről alkotott elképzeléseket. A közlekedés sebességének gyorsulása azonban a kortárs gondolkodók körében inkább félelmet keltett, nem pedig a lehetőségek bővülésének ígéretét. Ennek ikonikus példája az 1842. május 8-i első komolyabb vonatkatasztrófa, amelynek során körülbelül százötven ember vesztette életét. Ez a technológia fejlődésének, és az akkoriban féktelennek tűnő sebesség veszélyeinek tragikus esete volt tehát, amit a többség akkoriban a testet szétroncsoló, és a lelket kiüresítő jelenségnek tartott, és ezáltal a vonatbaleset a gyorsulás metaforája lett. A vasút megjelenése, illetve a gyárak gépiesítése így már az ipari forradalom korában indikálták azokat a morális dilemmákat, amiknek nagy részét ma is tapasztaljuk: vagyis a munkaerőpiac és a hétköznapi élet radikális átstrukturálódását a technológiai vívmányok térhódítása miatt.

A 20. század elején megjelenő művészeti irányzat, a futurizmus azonban inkább a technológia lehetőségeit, a modern élet dinamikáját hangsúlyozta teoretikus kiáltványaiban és a gépeket, illetve a mozgást esztétizáló műalkotásaiban. A kötet egyik rövid alfejezetében említi az avantgárd egyik legkorábbi irányzatát, ami főként Olaszországban, és később Oroszországban volt jelentős olyan alkotók munkái miatt, mint Majakovszkij vagy Filippo Marinetti, akik szerint a technológia társadalomalakító potenciálját kell hangsúlyozni. Ez leginkább persze az urbánus környezetben volt karakteres, aminek egyik legjelentősebb teoretikusa a manapság újra felfedezett Georg Simmel volt, aki úgy gondol-

ta, hogy a technológia fejlődése meghaladja azt a mértéket, amit a szubjektum még követni tudna. Simmel egyébként *A pénz filozófiája* című művében a piaczgazdaságot vizsgálja a pénzen mint szociológiai jelenségen keresztül. Vizsgálódása napjainkra azonban aktuálisabb, mint valaha, ugyanis a kriptovaluták, mint például a *bitcoin*, a központi bankokkal szembehelyezkedő, decentralizált világgépet hirdetnek, ami egybevág Simmel azon megállapításával, hogy a pénzmozgás intenzitásának és sebességének növekedése a társadalom totális gyorsulását idézi elő.

A gyorsulás fokozásában látja az egyetlen lehetőséget az úgynevezett accelerationista kortárs filozófiai irányzat is. A könyv utolsó fejezetében tárgyalt gondolkodók és az irányzat leghíresebb, ma már kultikus státusznak örvendő enigmatikus alakja, Nick Land nagyban támaszkodik Deleuze és Guattari *Anti-Ödipusz* és Lyotard *Libidinal Economy* című munkáira: szerintük a társadalom problémáira a technológia, és főként a mesterséges intelligenciák minél erőteljesebb használata a válasz. Sötét víziójuk végállomása az összeomlás, és bár a 2015-ben megjelent *Inventing the Future* című könyvében Nick Srnicek már egy vállaltan baloldali perspektívából vizsgálja a gyorsulás kérdését, az accelerationisták eredendően a szabad piac mellett köteleződtek el. A *Felbomlás és dromokrácia* ezen a ponton határozottan teljesíti ígéretét, amely szerint a könyv nyelvezete illeszkedik a téma „szétfeszítő mechanizmusaihoz” (11.), ugyanis a tárgyalt témák sokkal kuszábbak és széttartóbbak, mint például az első fejezet feszes, jól követhető struktúrája. Land szövegeinek fordítása persze aprólékos és megterhelő feladat, munkái ugyanis a kontinentális hagyományokhoz illően és sokszor már-már azt is kifigurázva néhol közelebb állnak a költészethez, mint egy filozófiai értekezéshez.

A kötet összességében alapos áttekintését adja a már létező kortárs gyorsulás-diskurzusnak és főbb gondolkodóinak, és gazdag irodalomjegyzéke is biztos kiindulópont lehet a téma iránt érdeklődőknek. Bár kronologikus struktúrája logikusnak tűnik, egy kritikai kötet esetében azonban hasznos lett volna legalább egy fejezet a manapság különösen megerősödő gyorsításellenes tendenciákról is, így legalábbis polarizálhatták volna a vitatert a szerzők. Ilyen például a *slow movement*, ami éppen a lassításban látja a megoldást ugyanazokra a kérdésekre, amelyekre a tárgyalt szerzők a gyorsítást javasolják. Módszer-tanilag érdekes lehetett volna egy érveléselemzés is, vagy akár néhány esettanulmányon keresztül rávilágítani több nézőpontból is egy-egy kiválasztott kérdésre. A kortárs slow mozgalom mellett a történeti és politikai törekvések között is akad jó néhány, amelyek interdiszciplinárisan vizsgálják a gyorsulás és növekedés kérdését. Ilyen például többek között a Római Klub, tagjainak az 1972-es *A növekedés határai* című munkájában a rendelkezésre álló nyersanyagforrások, az élelmiszergyártás, a népesség, a környezetszennyezés és a termelés közti viszonyokat vizsgálták, és a növekedés természetét és veszélyeit

tárgyalták. A gyorsulás diskurzus tehát bár önmagában is érdekes, de az ellentétpár ismertetésével még inkább plasztikusabb képet kaphatott volna az olvasó a növekedés-lassítás párbeszédéről.

(Horváth Márk – Lovász Ádám: Felbomlás és dromokrácia. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2016)

Karakas Alexandra

doktorandusz hallgató

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar,
Tudományfilozófia és Tudománytörténet Doktori Iskola